

ПРО РОЗКЛАД ОПЕРАТОРА В СУМУ ЧОТИРЬОХ ІДЕМПОТЕНТІВ*

We prove that the operators of the form $(2 \pm 2/n)I + K$ are decomposable into a sum of four idempotents for integer $n > 1$, if there exists the decomposition of a compact operator $K = K_1 \oplus K_2 \oplus \dots \oplus K_n$, $\sum_1^n K_i = 0$. We show that the decomposition of the compact operator K or the operator $4I + K$ into the sum of four idempotents can exist if only K is finite-dimensional. If $n \operatorname{tr} K$ is sufficiently large (or sufficiently small) integer and K is finite-dimensional, then the operator $(2 - 2/n)I + K$ [or $(2 + 2/n)I + K$] is the sum of four idempotents.

Доведено, що оператори вигляду $(2 \pm 2/n)I + K$ розкладаються в суму чотирьох ідемпотентів при цілому $n > 1$, якщо існує розклад $K = K_1 \oplus K_2 \oplus \dots \oplus K_n$, $\sum_1^n K_i = 0$, для компактного оператора K . Показано, що розклад компактного оператора K або оператора $4I + K$ в суму чотирьох ідемпотентів може існувати, тільки якщо K є скінченновимірним. Якщо $n \operatorname{tr} K$ — досить велике (або досить мале) ціле число і K — скінченновимірний, то оператор $(2 - 2/n)I + K$ (або $(2 + 2/n)I + K$) є сумою чотирьох ідемпотентів.

Вступ. У роботі розглядаються суми чотирьох ідемпотентних операторів Q_i , $Q_i^2 = Q_i$, у сепарабельному нескінченновимірному гільбертовому просторі H . Як доведено в [1], будь-який оператор $X \in L(H)$ є сумою п'яти ідемпотентів та якщо $X \neq \lambda I + K$ ($\lambda \in \mathbb{C}$, I — одиничний і K — компактний оператори), то X є сумою навіть чотирьох ідемпотентів. У 90-х роках минулого століття J.-H. Wang [2] показав, що з розкладу

$$\lambda I + K = Q_1 + Q_2 + Q_3 + Q_4 \quad (1)$$

випливає, що λ є дійсним числом вигляду $2 \pm 2/n$, $n \in \mathbb{N}$. У зв'язку з цим результатом Р. Y. Wu [3] висловив таку гіпотезу.

Гіпотеза 1. Оператор вигляду $\lambda I + K$ є сумою чотирьох ідемпотентів тоді і тільки тоді, коли $\lambda = 2 \pm 2/n$, $n \in \mathbb{N}$.

При $K = 0$ гіпотезу 1 незалежно довели кілька авторів (див., наприклад, [2, 4] або більш повну бібліографію в [5]).

Також при $\lambda = 2$ розклад (1) існує для будь-якого компактного K . Це безпосередньо випливає з конструкції в [1] та з результату про зображення компактного оператора як комутатора $K = AB - BA$, $A, B \in L(H)$ (див. [6]).

У цій роботі ми доведемо існування розкладу (1) для більш широкого класу компактних операторів (в теоремі 1 $K = K_1 \oplus K_2 \oplus \dots \oplus K_n$, $\sum_1^n K_i = 0$, в теоремі 2 K — скінченновимірний з раціональним слідом), тим самим збільшивши підґрунтя для висунення саме гіпотези 1. Але в загальному випадку ця гіпотеза не є вірною, і ми покажемо в наслідку 1 з теореми 3, що нескінченновимірний компактний оператор K і оператор $4I + K$ не є сумою чотирьох ідемпотентів.

Надалі будемо використовувати позначення I_n , $\operatorname{tr} A$, $\operatorname{rang} A$ для одиничної $(n \times n)$ -вимірної матриці, сліду і рангу матриці A .

1. Побудова розкладів операторів у суму чотирьох ідемпотентів. У цьому пункті ми наведемо широкий клас розкладних компактних операторів, для яких має місце розклад (1).

* Частково підтримана проектом № 20 „Еволюційні та спектральні задачі сучасної математичної фізики” (програма „Математичне моделювання фізичних і механічних процесів у сильно неоднорідних середовищах”).

Теорема 1. Нехай $\lambda = 2 \pm 2/n$, $n > 1$, i компактний оператор $K = K_1 \oplus K_2 \oplus \dots \oplus K_n$, який діє на прямій сумі гільбертових просторів $H = H_1 \oplus H_1 \oplus \dots \oplus H_1$, задовольняє властивості $K_1 + K_2 + \dots + K_n = 0_{H_1}$. Тоді існують ідемпотенти Q_1, \dots, Q_4 такі, що має місце розклад (1).

Доведення. Внаслідок властивості

$$Q_1 + \dots + Q_4 = 4 - ((I - Q_1) + \dots + (I - Q_4)) \quad (2)$$

досить розглянути лише випадок, коли $\lambda \leq 2$, тобто $\lambda = 2 - 2/n$, $n > 1$.

Нехай E і 0_{H_1} — одиничний і нульовий оператори в H_1 . Визначимо послідовність операторів

$$A_1 = (\lambda E + K_1)/2, \quad A_i = (\lambda E + K_i)/2 + A_i - E, \quad i = 1, \dots, n-1, \quad (3)$$

і дві ідемпотентні матриці-функції від них

$$\varphi(A_i) = \begin{pmatrix} A_i & E - A_i \\ A_i & E - A_i \end{pmatrix}, \quad \tilde{\varphi}(A_i) = \begin{pmatrix} A_i & A_i - E \\ -A_i & E - A_i \end{pmatrix}.$$

За такою послідовністю побудуємо ідемпотенти Q_1, \dots, Q_4 (n — непарне):

$$\begin{aligned} Q_1 &= \text{diag}(\varphi(A_1), \varphi(A_3), \dots, \varphi(A_{n-2}), 0_{H_1}), \\ Q_2 &= \text{diag}(\tilde{\varphi}(A_1), \tilde{\varphi}(A_3), \dots, \tilde{\varphi}(A_{n-2}), 0_{H_1}), \\ Q_3 &= \text{diag}(0_{H_1}, \varphi(A_2), \varphi(A_4), \dots, \varphi(A_{n-1})), \\ Q_4 &= \text{diag}(0_{H_1}, \tilde{\varphi}(A_2), \tilde{\varphi}(A_4), \dots, \tilde{\varphi}(A_{n-1})). \end{aligned}$$

Для парного n діагоналі ідемпотентів Q_1 і Q_2 будуть закінчуватися на $\varphi(A_{n-1})$ і $\tilde{\varphi}(A_{n-1})$ замість 0_{H_1} , а діагоналі ідемпотентів Q_3 і Q_4 — на $\text{diag}(\varphi(A_{n-2}), 0_{H_1})$ і $\text{diag}(\tilde{\varphi}(A_{n-2}), 0_{H_1})$ відповідно. Ми доведемо формулу (1) для ідемпотентів Q_1, \dots, Q_4 тільки при непарному n . Для парного n доведення аналогічне. Безпосередньо перевіряється, що

$$\begin{aligned} Q_1 + Q_2 &= \text{diag}(2A_1, 2E - 2A_1, 2A_3, 2E - 2A_3, \dots, 2A_{n-2}, 2E - 2A_{n-2}, 0_{H_1}), \\ Q_3 + Q_4 &= \text{diag}(0_{H_1}, 2A_2, 2E - 2A_2, 2A_4, 2E - 2A_4, \dots, 2A_{n-1}, 2E - 2A_{n-1}). \end{aligned}$$

За визначенням (3) маємо

$$Q_1 + Q_2 + Q_3 + Q_4 = \text{diag}(\lambda E + K_1, \lambda E + K_2, \dots, \lambda E + K_{n-1}, 2E - 2A_{n-1}). \quad (4)$$

Далі, використовуючи співвідношення між A_i та A_{i-1} , отримуємо

$$\begin{aligned} 2E - 2A_{n-1} &= 2E - (\lambda E + K_{n-1} + 2A_{n-2} - 2E) = (2 + 2/n)E - K_{n-1} - 2A_{n-2} = \dots \\ &= \left(2 + \frac{2(n-2)}{n}\right)E - \sum_{i=2}^{n-1} K_i - 2A_1 = \left(2 - \frac{2}{n}\right)E - \sum_{i=1}^{n-1} K_i. \end{aligned}$$

Але оскільки $\sum_{i=1}^n K_i = 0_{H_1}$, то $\sum_{i=1}^{n-1} K_i = -K_n$ і

$$2E - 2A_{n-1} = \lambda E + K_n.$$

Таким чином, з (4) випливає формула (1).

Теорему доведено.

Наступна теорема показує, що для деяких операторів $\lambda I + K$, де K — скінченновимірний компактний оператор вигляду $K_m \oplus 0_{H_1}$ ($K_m \in M_m(\mathbb{C})$, 0_{H_1} — нульовий в H_1), також виконується розклад (1).

Теорема 2. Оператор $(2 - 2/n)I + K_m \oplus 0_{H_1}$ є сумою чотирьох ідемпотентів, якщо:

- а) $\text{tr } K_m = 2s/n$ для деякого $s \in \mathbb{Z}$;
 б) існує ціле $k \geq m$ таке, що

$$2 \text{rank}((2 - 2/n)I_m + K_m) \leq \text{tr } K_m + 2 + 2m - 2k/n. \quad (5)$$

Доведення. Припустимо, що виконуються умови а), б) теореми. Без обмеження загальності можна вважати, що $\text{tr } K - 2k/n$ ціле і

$$\text{tr } K - 2k/n \leq 0. \quad (6)$$

Справді, якщо при деякому $k_0 \geq m$ число $\text{tr } K - 2k_0/n \geq 0$, то підбравши $k > k_0$ так, щоб

$$\text{tr } K - 2k/n = -2 < 0, \quad (7)$$

і підставивши в (5), отримаємо нерівність

$$2 \text{rank}(K_m + (2 - 2/n)I_m) \leq 2m,$$

яка завжди виконується для $(m \times m)$ -вимірних матриць. Тому виконується (6). Подамо оператор K у вигляді $K_m \oplus 0_{k-m} \oplus 0_{H_2}$ ($H_2 \subset H$, 0_{H_2} — нульовий в H_2). Оскільки $\lambda I + K$ можна розкласти,

$$\lambda I + K = (\lambda I_k + K_m \oplus 0_{k-m}) \oplus \lambda I_{H_2}, \quad (8)$$

та скалярний оператор $\lambda I_{H_2} \in L(H_2)$ є сумою чотирьох ідемпотентів, то для доведення теореми достатньо показати, що матриця

$$\lambda I_k + K_m \oplus 0_{k-m} \text{ є сумою чотирьох ідемпотентів.} \quad (9)$$

Як доведено в [7], $(k \times k)$ -вимірна матриця B_k з невід'ємним цілим слідом є сумою чотирьох ідемпотентів, якщо

$$2 \text{rank } B_k - 2 \leq \text{tr } B_k \leq 2k. \quad (10)$$

Оцінимо ранг і слід матриці $(2 - 2/n)I_k + K_m \oplus 0_{k-m}$:

$$\begin{aligned} \text{rank}((2 - 2/n)I_k + K_m \oplus 0_{k-m}) &\leq \text{rank}((2 - 2/n)I_m + K_m) + k - m, \\ \text{tr}((2 - 2/n)I_k + K_m \oplus 0_{k-m}) &= 2k - 2k/n + \text{tr } K_m. \end{aligned}$$

Звідси на підставі нерівностей (5) і (6) випливає

$$2 \text{rank}((2 - 2/n)I_k + K_m \oplus 0_{k-m}) - 2 \leq \text{tr}((2 - 2/n)I_k + K_m \oplus 0_{k-m}) \leq 2k.$$

Таким чином, (9) виконується.

Теорему доведено.

Зауваження 1. Внаслідок властивості (2) є справедливим аналог теореми 2 для $\lambda = 2 + 2/n$, тобто: якщо $\text{tr } K_m = 2s/n$ і існує ціле $k \geq m$ таке, що

$$2 \text{rank}((2 - 2/n)I_m - K_m) \leq -\text{tr } K_m + 2 + 2m - 2k/n,$$

то $(2 + 2/n)I + K_m \oplus 0_{H_1}$ є сумою чотирьох ідемпотентів.

2. При $n = 1$ теорему доведено в роботі [7].

3. Авторів невідомо існування розкладу (1) для компактного оператора K з ірраціональним слідом. Також незрозуміло, чи існують скінченновимірні компактні оператори з від'ємним слідом, які зображуються сумою чотирьох ідемпотентів.

2. Спростування гіпотези 1. На відміну від теорем 1 і 2 про існування розкладу (1) у цьому пункті ми покажемо, що нескінченновимірні компактні оператори не є сумою чотирьох ідемпотентів. Як наслідок з (2), цей самий результат є справедливим і для операторів вигляду $4I + K$. Таким чином, оператори K і $4I + K$ (K — нескінченновимірний компактний) будуть контрприкладом до гіпотези 1.

Наведемо спочатку поняття істотного спектра оператора (див., наприклад, [8]).

Означення 1. Нехай $X \in L(H)$. Істотним спектром оператора X (позначається $\sigma_{\text{ess}}(X)$) є множина тих $\lambda \in \mathbb{C}$, для яких $X - \lambda I$ не є фредгольмовим оператором.

Наступна лема встановлює одну з властивостей істотного спектра суми двох ідемпотентних операторів.

Лема 1. Нехай Q_1 і Q_2 — ідемпотентні оператори. Тоді з рівності $\sigma_{\text{ess}}(Q_1 + Q_2) = 0$ випливає $\sigma_{\text{ess}}(Q_1) = \sigma_{\text{ess}}(Q_2) = 0$, тобто Q_1 і Q_2 є скінченновимірними.

Доведення проведемо від супротивного. Припустимо, що

$$\sigma_{\text{ess}}(Q_1 + Q_2) = 0, \quad (11)$$

але $\text{rang } Q_1 = \infty$. Оскільки компактні збурення не впливають на істотний спектр оператора, то з (11) випливає, що $\text{rang } Q_2 = \infty$. Нехай $H = H_1 + H_2$, де $H_1 = \text{Im } Q_1$, $H_2 = \text{Ker } Q_1$. Тоді дію операторів Q_1, Q_2 у просторі H можна записати в матричній формі

$$Q_1 = \begin{pmatrix} E & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix}, \quad Q_2 = \begin{pmatrix} Q_{11} & Q_{12} \\ Q_{21} & Q_{22} \end{pmatrix},$$

де Q_{ij} — обмежені оператори, які переводять H_j в H_i . Крім того, оскільки Q_1 — обмежений, то

$$\exists \varepsilon > 0: \forall h_1 \in H_1, \forall h_2 \in H_2 \quad |(h_1, h_2)| \leq (1 - \varepsilon) \|h_1\| \|h_2\|, \quad (12)$$

(\cdot, \cdot) — скалярний добуток в H . Розглянемо оператор $(Q_1 - Q_2)^2$:

$$(Q_1 - Q_2)^2 = \begin{pmatrix} Q_{11} - E & Q_{12} \\ Q_{21} & Q_{22} \end{pmatrix}^2 = \begin{pmatrix} E - Q_{11} & 0 \\ 0 & Q_{22} \end{pmatrix}.$$

На підставі (11), (12) та рівності $(Q_1 - Q_2)^2 = 2(Q_1 + Q_2) - (Q_1 + Q_2)^2$ маємо

$$\sigma_{\text{ess}}(Q_1 - Q_2) = \sigma_{\text{ess}}(Q_1 - Q_2)^2 = \sigma_{\text{ess}}(E - Q_{11}) = 0. \quad (13)$$

Для фіксованого оператора $X \in L(H_1)$ множина тих $\lambda \in \mathbb{C}$, для яких оператор $\lambda E - X$ істотно необоротний зліва, є непорожньою [8]. Тому з (13) випливає, що $E - Q_{11}$ — істотно необоротний зліва, тобто існує слабо збіжна послідовність нормованих векторів $x_n \in H_1$ така, що

$$\|(E - Q_{11})x_n\| \rightarrow 0, \quad n \rightarrow \infty.$$

Розглянемо послідовність векторів з $H_1 + H_2 : (x_n; Q_{21}x_n/2)$. Наша мета — показати, що ця послідовність слабо прямує до нуля і значення оператора $(Q_1 + Q_2) - 2I$ на її елементах за нормою прямують до нуля. Справді, з рівності $(x_n; Q_{21}x_n/2) = x_n + Q_{21}x_n/2$ маємо, що ця послідовність слабо збігається до нуля, оскільки значення скалярного добутку

$$\left(x_n + \frac{1}{2}Q_{21}x_n, v\right) = (x_n, v) + \frac{1}{2}(x_n, ((I - Q_1)Q_2Q_1)^*v) \rightarrow 0 \quad (14)$$

при $n \rightarrow \infty$ внаслідок слабкої збіжності x_n і обмеженості $((I - Q_1)Q_2Q_1)^*$. До того ж з властивості (12) випливає

$$\left\| \left(x_n; \frac{1}{2}Q_{21}x_n\right) \right\| = \left\| x_n + \frac{1}{2}Q_{21}x_n \right\| \geq \sqrt{2\varepsilon(\|x_n\| + 1/2\|Q_{21}x_n\|)} \geq \sqrt{2\varepsilon}. \quad (15)$$

Знайдемо формули для $(Q_1 + Q_2)(x_n; Q_{21}x_n/2)$, використавши матричне зображення

$$\begin{pmatrix} Q_{11} + E & Q_{12} \\ Q_{21} & Q_{22} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x_n \\ \frac{1}{2}Q_{21}x_n \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} (E + Q_{11})x_n + \frac{1}{2}Q_{12}Q_{21}x_n \\ Q_{21}x_n + \frac{1}{2}Q_{22}Q_{21}x_n \end{pmatrix}. \quad (16)$$

Оскільки Q_2 — ідемпотент, то

$$Q_{12}Q_{21} = Q_{11} - Q_{11}^2,$$

$$Q_{22}Q_{21} = Q_{21} - Q_{21}Q_{11} = Q_{21}(E - Q_{11}).$$

Використовуючи ці рівності, отримуємо формули для першої і другої координат в (16):

$$(E + Q_{11})x_n + \frac{1}{2}Q_{12}Q_{21}x_n = (E + Q_{11})x_n + \frac{1}{2}Q_{11}(E - Q_{11})x_n,$$

$$Q_{21}x_n + \frac{1}{2}Q_{22}Q_{21}x_n = Q_{21}x_n + Q_{21}(E - Q_{11})x_n.$$

Отже,

$$\begin{aligned} & \left\| (Q_1 + Q_2 - 2I) \left(x_n; \frac{1}{2}Q_{21}x_n\right) \right\| = \\ & = \left\| \left((Q_{11} - E)x_n + \frac{1}{2}Q_{11}(E - Q_{11})x_n; Q_{21}(E - Q_{11})x_n \right) \right\| \leq \\ & \leq \| (Q_{11} - E)x_n \| + \frac{1}{2}\|Q_{11}(E - Q_{11})x_n\| + \|Q_{21}(E - Q_{11})x_n\| \rightarrow 0, \quad n \rightarrow \infty. \end{aligned}$$

Таким чином, на підставі (14) і (15) точка $2 \in \sigma_{\text{ess}}(Q_1 + Q_2)$, що суперечить (11).

Лему 1 доведено.

Тепер, використовуючи лему 1, можна довести наступну теорему.

Теорема 3. Якщо $Q_1 + Q_2 + Q_3 + Q_4 = K$, то $\text{rank } Q_i < \infty$, $i = 1, \dots, 4$, та $\text{rank } K < \infty$.

Доведення. Нехай $Q_1 + Q_2 + Q_3 + Q_4 = K$. Тоді $Q_1 + Q_2 = K - (Q_3 + Q_4)$. Звідси

$$\sigma_{\text{ess}}(Q_1 + Q_2) = \sigma_{\text{ess}}(-Q_3 - Q_4). \quad (17)$$

Нагадаємо симетричну властивість істотного спектра суми будь-яких двох ідемпотентів

$$\forall \mu \neq 0, 1, 2: \mu \in \sigma_{\text{ess}}(Q_i + Q_j) \Leftrightarrow 2 - \mu \in \sigma_{\text{ess}}(Q_i + Q_j), \quad (18)$$

яку доведено, наприклад, у роботі [9] або яка безпосередньо випливає з [10]. Припустимо тепер, що

$$\text{rank } Q_1 = \infty.$$

Тоді за лемою 1 множина $\sigma_{\text{ess}}(Q_1 + Q_2)$ містить ненульову точку λ . Будемо розрізняти два випадки.

Випадок 1. $\text{Re } \lambda > 0$. З рівності (17) випливає

$$\lambda \in \sigma_{\text{ess}}(Q_1 + Q_2) \Rightarrow -\lambda \in \sigma_{\text{ess}}(Q_3 + Q_4).$$

Звідси на підставі (18) для $\mu = -\lambda$ маємо $2 + \lambda \in \sigma_{\text{ess}}(Q_3 + Q_4)$ і тому за формулою (17) $-(2 + \lambda) \in \sigma_{\text{ess}}(Q_3 + Q_4)$. Для $\mu = -(2 + \lambda)$ з рівності (18) випливає включення $\lambda + 4 \in \sigma_{\text{ess}}(Q_1 + Q_2)$. Таким чином, при $s \in \mathbb{N}$

$$\lambda + 4s \in \sigma_{\text{ess}}(Q_1 + Q_2),$$

що суперечить обмеженості $Q_1 + Q_2$.

Випадок 2. $\text{Re } \lambda \leq 0$ — аналогічний випадку 1. Використаємо послідовно властивості (18) і (17):

$$\begin{aligned} \lambda \in \sigma_{\text{ess}}(Q_1 + Q_2) &\Rightarrow 2 - \lambda \in \sigma_{\text{ess}}(Q_1 + Q_2) \Rightarrow -(2 - \lambda) \in \sigma_{\text{ess}}(Q_3 + Q_4) \Rightarrow \\ &\Rightarrow 2 + (2 - \lambda) \in \sigma_{\text{ess}}(Q_3 + Q_4) \Rightarrow -(2 + (2 - \lambda)) = \lambda - 4 \in \sigma_{\text{ess}}(Q_1 + Q_2), \end{aligned}$$

а тому

$$\lambda - 4s \in \sigma_{\text{ess}}(Q_1 + Q_2), \quad s \in \mathbb{N}.$$

Останнє включення суперечить обмеженості $Q_1 + Q_2$. Отже, $\text{rank } Q_1 < \infty$. Внаслідок довільності вибору індекса ця ж нерівність справедлива і для Q_2, Q_3, Q_4 , а тому $\text{rank } K < \infty$.

Теорему доведено.

Наслідок 1. Нехай K — нескінченновимірний компактний оператор. Тоді і K , і оператор $4I + K$ не є сумою чотирьох ідемпотентів.

Автор висловлює подяку професору Ю. С. Самойленку за цінні поради і за уваження.

1. *Pearcy C., Topping D. M.* Sums of small number of idempotents // *Mich. Math. J.* — 1967. — 14. — P. 453–465.
2. *Wang J.-H.* Decomposition of operators into quadratic type: Ph. D. dissertation. — Hsinchu, Taiwan: Nat. Chiao Tung Univ., 1991.
3. *Wu P. Y.* Additive combinations of special operators // *Funct. Anal. and Oper. Theory.* — 1994. — 30. — P. 337–361.
4. *Беспалов Ю. В.* Наборы ортопроекторов, связанных соотношениями // *Укр. мат. журн.* — 1992. — 44, № 3. — С. 309–317.
5. *Кругляк С. А., Рабанович В. И., Самойленко Ю. С.* Суммы проекторов // *Функцион. анализ и прил.* — 2002. — 36, № 3. — С. 20–35.
6. *Brown A., Halmos P. R., Pearcy C.* Commutators of operators on Hilbert space // *Can. J. Math.* — 1965. — 17. — P. 695–708.
7. *Laurie C., Mathes B., Radjavi H.* Sums of idempotents // *Linear Algebra and its Appl.* — 1994. — 208 / 209. — P. 175–197.
8. *Filmore P. A., Stampfli J. G., Williams J. P.* On the essential numerical range, the essential spectrum, and a problem of Halmos // *Acta Sci. Math. (Szeged).* — 1972. — 33. — P. 179–192.
9. *Wang J.-H., Wu P. Y.* Difference and similarity models of two idempotent operators // *Linear Algebra and its Appl.* — 1994. — 208 / 209. — P. 257–282.
10. *Krupnik N., Roch S., Silbermann B.* On C^* -algebras generated by idempotents // *J. Funct. Anal.* — 1996. — 137. — P. 303–319.

Одержано 08.04.2003